



VĚDA S ŽENSKOU TVÁŘÍ ŽENY-VĚDKYNĚ V ČSAV A JEJICH OSOBNÍ FONDY¹

Marie Bahenská

Science with a Female Face. Women Scientists in the Czechoslovak Academy of Sciences and their Personal Funds

Abstract: The paper deals with the personal funds of women working in the scientific institutes of the Czech Academy of Sciences and its predecessors, which are kept by the Masaryk Institute and the Archives of the Czech Academy of Sciences. It presents the most important estates of women scientists from different periods and fields, the structure of these collections, and the way in which they were acquired and processed. It also explores the interest of both professionals and the lay public in this type of archival source. It also discusses the possibilities of their presentation and reflection on the topic of women and science in a broader context.

Keywords: Czechoslovakia – history of science – women – 20th century

Contact: PhDr. Marie Bahenská, Ph.D, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.; bahenska@mua.cas.cz

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR (dále jen MÚA) je institucí, která se dlouhodobě věnuje získávání a zpracovávání pramenů k dějinám vědy, včetně pozůstalosti významných vědkyň a vědců.² Studie se zabývá osobními fondy žen působících ve vědeckých ústavech Akademie věd ČR a jejich předchůdců, které má MÚA ve své správě a péči. Jejím cílem je představit a charakterizovat nejvýznamnější pozůstalosti vědkyň z různých období a oborů, strukturu těchto fondů, způsob jejich získávání a zpracování. Připomíná také možnosti jejich prezentace a reflektování tématu ženy a věda v širším kontextu.

Vědecko-výzkumná oddělení MÚA se soustřeďují na tři tradiční oblasti. První z nich se zaměřuje na studium života a díla T. G. Masaryka v širším politickém, filozofickém a společenském kontextu, druhá se orientuje na dějiny Akademie věd ČR a jejich předchůdců, včetně dějin vědy a jejích významných osobností na území České republiky, třetí se zabývá kodikologickými výzkumy. K těmto základním okruhům se v posledních letech připojily výzkumy týkající se literární historie, migrace, dějin parlamentarismu, politické kultury nebo sociálních dějin.

Dvě samostatná archivní oddělení shromažďují a zpracovávají spisový materiál Akademie věd ČR, fondy současných i starších a již zaniklých vědeckých institucí a osobní fondy. Výzkumná činnost archivních oddělení je zaměřena na dějiny vědeckých institucí, na život a dílo významných vědeckých a politických osobností, na zpřístupňování těchto pramenů odborné i laické veřejnosti, včetně popularizačních aktivit (k těm patří především výstavy). Trvalým úkolem pracovníků archivních oddělení jsou akvizice osobních fondů vědců a rozhovory s pamětníky, díky nimž získávají cenné prameny pro výzkum v oboru dějiny vědy. Důležitou a výjimečnou součástí fondů jsou fotografické sbírky³ (mj. Reportáže ČSAV a AV ČR, Portréty akademiků, Fotosbírka Bohuslava Vavrouška), umělecké sbírky a soubor nahrávek se vzpomínkami pamětníků z různých vědních oborů.⁴ Zájem o působení žen ve vědě je patrný z dříve pořádaných konferencí a publikací vydávaných ve spolupráci s někdejší Výzkumným centrem pro dějiny vědy.⁵ Bohaté vlastní archivní fondy různých typů a knihovní sbírky poskytují vynikající základnu pro výzkum ve všech uvedených oblastech a symbióza archivní a vědecké práce je v rámci vědeckých ústavů Akademie věd ČR ojedinělá.

1 Příspěvek vznikl s podporou Grantové agentury ČR, grant č. 19-08667S, Ženy v české a československé vědě v první polovině 20. století.

2 K historii MÚA a jeho činnosti viz: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. [online]. Dostupné z: <https://www.mua.cas.cz/cs/masarykuv-ustav-a-archiv-av-cr-v-v-i-83>

3 K fotosbírkám MÚA viz např. Vlasta MÁDLOVÁ, Fotografický materiál Archivu AV ČR, Práce z dějin Akademie věd, 2009, roč. 1, č. 2, s. 159–162; Štěpánka BORÝSKOVÁ – Vlasta MÁDLOVÁ – Tomáš W. PAVLÍČEK, Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR 12 let po povodni, Práce z dějin Akademie věd, 2014, roč. 6, č. 2, s. 181–208.

4 Blíže viz Jan BOHÁČEK – Jindřich SCHWIPPEL, Pamětníci a spolutvůrci dějin ČSAV, Práce z dějin Akademie věd, 2011, roč. 3, č. 1, s. 53–86.

5 Mj. Bádají ženy jinak? Práce z dějin vědy 3, Praha 2002; Soňa ŠTRBÁŇOVÁ – Ida H. STAMHUIS – Kateřina MOJSEJOVÁ (eds.), Women Scholars and Institutions. Proceedings of the international conference, Práce z dějin vědy, Volume 13B, Prague 2004.

Část archivních fondů, o něž MÚA pečuje, vznikla činností starších vědeckých společností, institucí a profesních spolků, existujících zpravidla do založení Československé akademie věd (dále jen ČSAV) v roce 1952. Jedná se o 38 takových fondů, z nejdůležitějších jmenujme např. Královská česká společnost nauk, Česká akademie věd a umění, Československá národní rada badatelská, Masarykova akademie práce, Státní hvězdárna, Svatobor, Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung in Reichenberg. Další část představují osobní fondy významných vědeckých osobností či akademických a univerzitních hodnostářů (např. Karel Domin, Jaroslav Heyrovský, Bedřich Hrozný, Zdeněk Nejedlý, Milada Paulová, Jaroslav Průšek, Josef Říman, Otto Wichterle).

Podle záznamů z poslední výroční zprávy⁶ čítaly fondy MÚA k 31. prosinci 2020 celkem 5739,50 bm, z toho 13 ženských osobních fondů⁷ tvoří zhruba jednu setinu, přesně 57,17 bm. Na první pohled by se tedy mohlo zdát, že zastoupení žen ve vědě je minimální a že pozůstalosti vědkyň tvoří jen zanedbatelnou část archivních fondů MÚA. Ženské osobnosti a jejich činnost spjatá s akademickým prostředím mají ovšem relativně četné zastoupení také v institucionálních fondech jednotlivých ústavů, vědeckých kolegií, vědeckých společností, v kartotékách České akademie věd a umění nebo v osobních spisech členek a členů ČSAV.⁸ V posledním uvedeném případě jde ale většinou jen o strohé úřední záznamy, vyplněné dotazníky, oficiální životopisy nebo přehled profesní činnosti. I takové informace však mají svůj význam, protože velmi přehledně dokumentují profesní dráhu žen, a umožňují tak její srovnání s kariérami mužů a oficiálními oceněními jejich mužských kolegů.

Podobný způsob práce s archivními fondy můžeme vidět v tematicky podobně zaměřených středoevropských archívech. Vídeňské univerzitní archívy (Archiv der Technischen Universität a Archiv der Universität Wien) nebo Archiv der Freien Universität v Berlíně řadí ženské pozůstalosti a osobní spisy rovněž podle oborové příslušnosti nebo vykonávané funkce, fondy vědkyň nejsou nijak oddělené ani speciálně vyčleněné. Také Archiwum Nauki PAN i PAU v Krakově používá běžné abecední řazení osobních fondů, bez ohledu na pohlaví jejich původců. Publikační činnost inspirovaná ženskými pozůstalostmi, nejčastěji životními příběhy prv-

ních studentek a vědkyň, obvykle závisí na vědecké orientaci pracovnic a pracovníků archívu.⁹

Jakožto archiv specializovaný a zaměřený na dějiny vědy v MÚA nerozlišujeme práci s fondy z hlediska pohlaví a ženské pozůstalosti chápeme jako nedílnou součást obrazu dějin vědy. V osobních fondech vědkyň i vědců se také obvykle setkáváme se stejnou strukturou a typem písemností (životopisný materiál, osobní doklady, korespondence, vědecká práce, veřejná činnost), bez ohledu na pohlaví původce. Rozdíly jsou patrné jen zřídka, ať už jde o obsah písemností, nebo o způsob jejich získávání. V osobních fondech žen bývají častěji než u mužů zastoupeny deníky, písemnosti týkající se dětí nebo korespondence s členy rodiny. Pozůstalosti žen se v některých případech objevují „ukryté“ mezi písemnostmi manželů nebo otců, z nichž jsou při zpracování fondu vyčleněny, pokud se jedná o obsáhlejší část písemností,¹⁰ nebo je tato skutečnost vyznačena v inventáři,¹¹ případně se poji s účastí žen v různých společnostech, jejichž fondy MÚA přebírá.¹²

V následující části textu představíme ženy-vědkyně zastoupené v osobních fondech MÚA, velikost a obsah těchto fondů, badatelský zájem o ně a způsob jejich prezentace. Je důležité připomenout, že v některých případech se kompletní pozůstalosti žen nebo dílčí informace o jejich vědeckém a veřejném působení nacházejí také v jiných institucích, např. v Ústavu dějin a archívu Univerzity Karlovy, Archívu ČVUT, Archívu Masarykovy univerzity, Archívu Národního muzea, Národním archívu, Ústavu dějin lékařství.

Mezi nejdůležitější ženské osobnosti, které mají v MÚA kvantitativně i kvalitativně bohatý osobní fond, patří bezesporu Milada Paulová (1891–1970), historička a byzantoložka, první asistentka na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a první docentka v Československu. Jen ve stručnosti připomeňme základní životopisné údaje.¹³ Narodila se 2. listopadu 1891 ve východočeských Dařenicích. Po krachu tamějšího cukrovaru, kde pracoval její otec, se rodina přestěhovala do Prahy. Paulová absolvovala Státní ženský učitelský ústav, roku 1913 odmaturovala na Akademickém gymnáziu a od roku 1914 začala studovat na Karlově univerzitě obor dějepis a zeměpis. Závěrečné zkoušky složila roku 1918 a byla promována doktorkou filozofie. Zaměstnání našla nejprve na dívčím gymnáziu Krásnohorská a poté ve Veřejné a univerzitní knihovně. Habilitace dosáhla roku 1925 v oboru všeobecných dějin východní Evropy a Bal-

6 Viz Výroční zpráva podle zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, 2021. Dostupné z: https://www.mua.cas.cz/sites/default/publicFiles/SOUBORY/vyrocní_zpravy/2022/10/31/15-38-11/610000070_mua-avcr_vyrocní-zprava-2021_w.pdf

7 Abecední seznam žen-vědkyň, jejichž osobní fondy jsou ve správě MÚA: Alžběta Birnbaumová, Albína Dratková, Eva Hamatová, Alena Lengerová, Milena Linhartová, Věra Olivová, Milada Paulová, Jiřina Popelová-Otáhalová, Adela Rechzieglová, Ludmila Sinkulová, Zdeňka Vasiljevová, Anna Vavroušková, Hilde Zatschek.

8 MÚA, A AV ČR, fond Osobní spisy členů ČSAV.

9 Juliane MIKOLETZKY – Ute GEORGEACOPOL-WINISCHHOFFER – Margit POHL, „Dem Zuge der Zeit entsprechend...“ Zur Geschichte des Frauenstudiums in Österreich am Beispiel der Technische Universität Wien, Wien 1997; Annette VOGT, Vom Hintereingang zum Hauptportal? Lise Meitner und ihre Kolleginnen an der Berliner Universität und in der Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft, Stuttgart 2007; Waltraud HEINDL – Marina TICHY (Hrsg.), „Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück...“ Frauen an der Universität Wien (ab 1897), Wien 1990.

10 To se týká např. pozůstalosti japanoložky Zdeňky Vasiljevové (fond o rozsahu 4,32 bm byl vyčleněn při zpracování písemností prof. Ivo Vasiljeva v roce 2019) nebo středoškolské profesorky historie Hildy Zatschek (původně součást společného fondu s manželem Heinzem Zatschkem, při zpracování v roce 1993 byly písemnosti rozděleny).

11 V osobním fondu Jana Gebauera se nachází cestovní deník a poznámky jeho dcery Marie Gebauerové. MÚA, A AV ČR, f. Jan Gebauer, kart. 1, i. č. 10, Přípravný materiál Marie Gebauerové k Rodinným vzpomínkám; kart. 1, i. č. 11, Marinčiny cestopisné poznámky.

12 Při zpracování materiálů Společnosti Edvarda Beneše byly vyčleněny osobní písemnosti její dlouholeté předsedkyně historičky Věry Olivové.

13 Podrobněji o životě a díle Milady Paulové viz např. Josef TOMEŠ a kol., Český biografický slovník 20. století, sv. II, Praha 1999, s. 527; Milena LENDEROVÁ a kol., Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha 2009, s. 443–446; Daniela BRÁDLEROVÁ, Milada Paulová a pražská univerzita: historická slavistika, AUC – HUČP, 2019, roč. 49, č. 1, s. 97–147; Daniela BRÁDLEROVÁ, Milada Paulová a její působení v mimouniverzitních vědeckých institucích, Dějiny věd a techniky, 2020, roč. 53, č. 3, s. 120–130; Lubomíra HAVLÍKOVÁ, První žena na Univerzitě Karlově (Paměti Milady Paulové), Slovanské historické studie, 2009, roč. 34, s. 127–166.

kánu, o deset let později se stala mimořádnou profesorkou. Řádnou profesorkou byla jmenována roku 1945 (se zpětnou působností od roku 1939). Od roku 1925 přednášela na filozofické fakultě, po válce úspěšně redigovala časopis *Byzantinoslavica*. Roku 1955 získala titul doktorky věd. Do penze odešla roku 1961, ale nadále se věnovala vědecké práci. Zemřela 17. ledna 1970.

Jak již bylo zmíněno, osobní fond Milada Paulová můžeme považovat za takřka „VIP“ ženskou vědeckou pozůstalost, co do rozsahu i významu. MÚA ji získal v letech 1964 a 1970, k jejímu zpracování a zpřístupnění došlo v roce 2004.¹⁴ Jde o často badatelsky žádaný a vytěžovaný fond, jehož největší část tvoří korespondence, vzpomínky na počátky vědecké kariéry, a doklady o vědecké práci. Už během zpracovávání byly získány podklady pro zajímavé edice korespondence Milady Paulové s výraznými osobami ze světa politiky i vědy.¹⁵ Univerzitní kariéra Milady Paulové inspirovala MÚA a Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy ke společnému projektu o dějinách české slavistiky.¹⁶

Budeme-li ženy-vědkyně řadit chronologicky podle data narození, následuje po Miladě Paulové Albína Dratvová (1892–1969). Stejně jako Paulová studovala na Státním ženském učitelském ústavu v Praze, který absolvovala v roce 1911, v roce 1913 maturovala na Akademickém gymnáziu, odkud zamířila na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Jako obory si zvolila matematiku a filozofii, univerzitní studium ukončila roku 1917 a o rok později, po úspěšné obhajobě dizertace, získala titul doktorky filozofie. Psala středoškolské učebnice,¹⁷ ale stejně jako její vrstevnice a kolegyně Paulová toužila po vědecké práci. V roce 1932 se habilitovala z filozofie a krátce přednášela na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy jako soukromá docentka. Současně byla od roku 1927 zaměstnána na ministerstvu školství, o odchod do důchodu požádala po okupaci Československa. V letech 1921–1961 si Dratvová psala osobní deník, který je asi nejzajímavější součástí jejího fondu.¹⁸ Deník byl vydán v roce 2008¹⁹ a jeho vydání je dokladem spolupráce vědců různých oborů.

Fond kunsthistoričky Alžběty Birnbaumové (1898–1967) je badatelsky poměrně žádaný, často také v souvislosti s pozůstalostí jejího druhého manžela Vojtěcha Birnbauma (1877–1934). Právě manželství Birnbaumových se díky svým složitým peripetiím a profesnímu souznění stalo

v posledních letech předmětem výzkumu, který se zaměřil na různé aspekty života vědců, jeho proměny a společenské reflektování v průběhu 20. století.²⁰

Birnbaumová maturovala na dívčím reálném gymnáziu na Smíchově, v letech 1920–1925 vystudovala dějiny umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde se seznámila se svým budoucím manželem. Je autorkou četných publikací týkajících se památkové péče,²¹ byla činná v klubu Za starou Prahu, spolupracovala s filmem jako odborná poradkyně.²² Co do kvantity jde o fond velmi rozsáhlý (18,71 bm, 155 kartonů) a pouze zčásti zpracovaný, obsahuje převážně zprávy z výzkumů a památkové péče, jen málo ryze osobních materiálů. Také dochovaná korespondence s manželem je nesena převážně v odborném tónu, až na dopisy z počátku manželství. Výjimkou jsou dochované svatební fotografie, které světu vědy propůjčují civilnější tvář.

Dokladem o zastoupení žen v německé vědě je pozůstalost středoškolské profesorky historie a filozofie Hilde Zatschek (1902–?). Písemnosti byly původně součástí osobního fondu Heinze Zatscheka, z něhož bylo při zpracování v roce 1993 vyčleněno 7 kartonů týkajících se jeho manželky. Fond je vyhledávaný badateli zabývajícími se dějinami německé vědy na našem území v první polovině 20. století²³ a k jeho specifikům patří početný soubor fotografií z osobního života manželů, které dobře dokumentují každodenní život intelektuální rodiny středních vrstev.

Takřka bez osobních materiálů, převážně zprávy z výzkumů a zápisky z oboru historie a pomocné vědy historické, to vše o rozsahu téměř 5 bm. Tak lze ve stručnosti popsat osobní fond historičky Anny Vavrouškové (1904–1993). Obdobně je možné hodnotit pozůstalost historičky, filozofky a kmenologičky Jiřiny Popelové-Otáhalové (1904–1985), v němž převažují separáty a vědecké práce, včetně přípravného materiálu k nim. Přesto, nebo možná právě proto si i k těmto fondům postupně nacházejí badatelé cestu a snaží se představit výsledky jejich odborných aktivit.

Zajímavým a dosud jen málo vytěžovaným fondem je obsáhlá pozůstalost MUDr. Ludmily Sinkulové (1910–1988). Sinkulová vystudovala klasické gymnázium v Praze a v roce 1936 ukončila studium medicíny. Pracovala nejprve v Jedličkově ústavu, v nemocnici na Bulovce a těsně před válkou v táboře pro uprchlíky českého původu ze Sudet

14 Osobní fond Milada Paulová. Inventář, Praha 2004, zpracovali Daniela Brádlarová a Jan Hálek.

15 Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (ed.), „Drahý pane kancléři...“ Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala, I., (1921–1935), Praha 2011; Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (ed.), „Drahý pane kancléři...“ Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala, II., (1936–1939), Praha 2012; Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (ed.), Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Sřtět generací? Paměti a vzájemná korespondence zakladatelů české byzantologie a slovanských studií, Praha 2014.

16 GA ČR, č. 18-20451S, Jaroslav Bidlo a Milada Paulová: zakladatelské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české vědy.

17 Albína DRATVOVÁ, *Filosofická propedeutika*. Díl první, *Psychologie*, Praha 1927; A. DRATVOVÁ, *Filosofická propedeutika pro gymnasia a reálná gymnasia*. Díl druhý, *Logika*, Praha 1928; A. DRATVOVÁ, *Filosofická propedeutika pro všechny typy gymnasií*. Díl I, *Psychologie*, Praha 1932; A. DRATVOVÁ, *Filosofie pro nejvyšší třídu středních škol*, Praha 1936; DRATVOVÁ, *Úvod do filosofie pro realky a reformní reálná gymnasia*, Praha 1928.

18 Osobní fond Albína Dratvová. Inventář, Praha 1975, zpracovaly Marie Haasová a Karla Slížová.

19 Albína DRATVOVÁ, *Deník 1921–1961*. Scientific diary, Praha 2008.

20 GA ČR, č. 17-22085S, *Habitus českých vědců v letech 1918–1968*. Příklad dvou generací.

21 Alžběta BIRNBAUMOVÁ, *Vázy v zahradě zámku Troja u Prahy*, Praha 1927; A. BIRNBAUMOVÁ, *Stavební účty zámku Troja u Prahy*, Praha 1929; A. BIRNBAUMOVÁ, *Stavební vývoj hradu a města Strakonice*, Strakonice 1933; A. BIRNBAUMOVÁ – František KRÁSNÝ, *Tyršův dům, jeho dějiny a stavba*, Praha 1938; A. BIRNBAUMOVÁ, *Petřín ve středověku*, Praha 1939; A. Birnbaumová, *Kostel svatého Ignáce na Novém Městě*, Praha 1940; A. BIRNBAUMOVÁ, *Horáždovice*, Praha 1941; A. BIRNBAUMOVÁ, *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře*, Praha 1942; A. BIRNBAUMOVÁ, *Strakonický hrad*, Praha 1947; A. BIRNBAUMOVÁ, *Volyně, Čestice, Dobruška*, Praha 1947; A. BIRNBAUMOVÁ – Dobroslava MENCLOVÁ, *Křivoklát*, Praha 1954; A. BIRNBAUMOVÁ a kol., *Kroměříž, městská památková rezervace, státní zámek a památky v okolí*, Praha 1963; A. BIRNBAUMOVÁ, *Kostely sv. Klimenta v Čechách a na Moravě*, Brno 1999.

22 Mj. úpravy ke scénáři filmu *Svatý Václav*.

23 V poslední době především výzkumy rakouského historika Karla Hruzy.

ve Svatobořicích. Za války byla sekundářkou Baťovy nemocnice ve Zlíně a na Bulovce. Po vypuknutí války se zapojila do odbojového hnutí, část válečných let poté prožila v emigraci. Od roku 1945 se dlouhodobě věnovala sociální péči a zdravotnické osvětě. Působila jako vedoucí odboru ministerstva sociální péče (1945–1949) a na odboru zdravotní osvětě ministerstva zdravotnictví (1949–1951), v letech 1951–1956 vedla Ústav hygieny práce a ve stejné době pracovala ve Výzkumném ústavu organizace zdravotnictví. Od šedesátých let svůj zájem postupně směřovala k dějinám lékařství.²⁴ V roce 1961 se v tomto oboru habilitovala a poté byla dvanáct let přednostkou Ústavu dějin lékařství.

Její osobní fond tvoří převážně vědecké práce a detailní zprávy o pacientech, proto je jeho dostupnost limitovaná. Naopak přístupné a zajímavé jsou zkušenosti Sinkulové z působení na Slovensku nebo písemnosti týkající se soudního lékařství, o něž se zajímala, je autorkou řady přednášek a studií v tomto oboru. Jen velmi malou část fondu, chtělo by se říci doplňkovou, tvoří osobní materiály, např. kresby dětí a ojedinělé, na jednotky kusů počítané fotografie. V tomto ohledu je fond Ludmily Sinkulové výjimkou potvrzující pravidlo o množství písemností soukromého charakteru v ženských pozůstalostech.

Alena Lengerová (1924–1979) je jednou z předních představitelk československé i světové imunologie šedesátých a sedmdesátých let 20. století.²⁵ Jako jedna z mála žen postupovala ve své kariéře přímočaře a relativně rychle: od doktorky přírodních věd (1948) k titulům CSc. (1957) a DrSc. (1965) v tomtéž oboru, v roce 1975 se stala členkou-korespondentkou ČSAV. Zpracovaný fond²⁶ o rozsahu šesti kartonů je kompaktní a obsahově bohatý, na základě dochovaných písemností můžeme snadno rekonstruovat životní a především profesní osudy Aleny Lengerové. Údaje o jejím soukromém životě doplňují dokumenty institucionální povahy z jiných fondů, např. oficiální životopisy²⁷, osobní dotazníky²⁸ a výroční zprávy o činnosti vyplňované pro potřeby Československé akademie věd.²⁹ Ve fondu převažují písemnosti mapující profesní život Lengerové, ale najdeme v něm také její vzpomínky a dokumenty z veřejné činnosti (spolky, vystupování v médiích, popularizační texty).

Specifickým příkladem akvizice je pozůstalost mikrobioložky a biochemičky Evy Hamatové (1924–2010), kterou archivu nabídla její dcera Irina Hebelková. V letech 2011 a 2013 předala do správy a péče MÚA kompletní matčiny písemnosti, včetně rodinné korespondence a fotografií, s podmínkou jejich brzkého zpracování, na němž se sama částečně podílela.³⁰ Její pomoc byla cenná zejména při určování fotografií, které tak mohly být detailně popsány (ozna-

čení osob, míst, datování), což jejich hodnotu významně zvýšilo. Zpřístupnění fondu je samozřejmě vzhledem k roku úmrtí vázáno platnou legislativou, ale badatelské využití je možné u jeho dílčích částí.

Pozůstalosti dvou dalších vědkyň, Věry Olivové (1926–2015) a Zdeňky Vasiljevové (1935–2004), se do archivu dostaly – řečeno s trochou nadsázky – šťastnou náhodou, jako součást jiných přebíraných písemností. V případě historičky Věry Olivové šlo o fond Společnosti Edvarda Beneše, jehož předsedkyní dlouhá léta byla. Při zpracování materiálu se ukázalo, že obsahuje ryze osobní písemnosti. Ty byly z fondu vyčleněny a postupně doplněny díky vstřícnosti profesora Pavla Olivy, který nám další materiály předával v roce 2015. Podobně byl vytvořen osobní fond japanoložky a koreanistky Zdeňky Vasiljevové. Při akvizici pozůstalosti vietnamisty Ivo Vasiljeva v roce 2018 nás rodina upozornila, že bude zřejmě nutno oddělit materiály, které patřily jeho manželce. Velmi brzy vyšlo najevo, že nejde o jednotliviny, ale početné dokumenty mapující nejen její kariéru, ale zajímavé doklady k dějinám oboru, jemuž se věnovala. Vasiljevová vystudovala japonštinu a dějiny Dálného východu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, byla odbornou pracovnící v knihovně Orientálního ústavu ČSAV. Jako vědecká aspirantka Katedry věd o zemích Asie a Afriky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy absolvovala studijní pobyt na Tokijské univerzitě, v šedesátých letech byla členkou redakční rady časopisů *Nový Orient* a *Dějiny a současnost*. V obou případech se prokázala důležitost kontaktů s rodinou, která je při akvizicích nenahraditelným zdrojem informací.

V posledním představovaném případě si zaslouží uznání zodpovědný přístup úředníků. V roce 2015 zemřela lingvistka Adela Rechziegllová. Vyřešením její pozůstalosti pověřená notářka kontaktovala archiv, protože Rechziegllová zemřela bez přímých dědiců. Písemnosti, které mohly skončit ve spalovně, se tak staly základem nového osobního fondu. Je ojedinělý svým obsahem a množstvím precizně označených fotografií.³¹ Tvoří ho soubor různorodých a zajímavých písemností několika generací rodiny (rodiče, prarodiče a praprarodiče z matčiny strany) a doklady o vědecké práci Adely Rechziegllové.

Informace o ženách působících v akademických ústavech a orgánech poskytují samozřejmě i jiné než osobní fondy. Materiály úřední povahy, které se týkají členek-korespondentek ČSAV (Adela Kochanovská, Helena Rašková a Zora Šormová), najdeme ve fondech vědeckých kolegií, ústavů, v nichž byly zaměstnány, nebo v osobních složkách akademiček a akademiků.³² K úplnému obrazu žen na nejvyšších postech vědy v rámci ČSAV a později AV ČR významně napomáhá spolupráce s univerzitními archivy

24 Je autorkou řady prací k tomuto tématu, mj. Ludmila SINKULOVÁ, *Dějiny československého lékařství*: [určeno pro posluchače fak. lék.] II. díl, od roku 1740–1848, Praha 1965; L. SINKULOVÁ, *Lékaři, stát a zdraví lidí: Z historie zdravotní služby v českých zemích*, Praha 1959.

25 Marie BAHENSKÁ, *Žena ve vědě: Alena Lengerová*, *Práce z dějin Akademie věd*, 2011, roč. 3, č. 2, s. 249–264.

26 Osobní fond Alena Lengerová. Inventář, Praha 1981, zpracoval Václav Podaný.

27 MÚA, A AV ČR, fond Alena Lengerová, k. 1, i. č. 13, životopis, 1979; MÚA, Osobní spisy členů ČSAV, k. 49, složka č. 32 – Lengerová Alena, fascikl II – životopisy, 1975.

28 MÚA, A AV ČR, Osobní spisy členů ČSAV, k. 49, složka č. 32 – Lengerová Alena, fascikl I – dotazníky, 1975.

29 MÚA, A AV ČR, Osobní spisy členů ČSAV, k. 49, složka č. 32 – Lengerová Alena, fascikl Zprávy o činnosti, 1975–1977; MÚA, A AV ČR, fond Alena Lengerová, k. 1, i. č. 14, výroční zprávy o činnosti za roky 1975–1978.

30 Irina HEBELKOVÁ, *Moje maminka... Vzpomínky na biochemičku Evu Hamatovou (1924–2010)*, *Práce z dějin Akademie věd*, 2014, roč. 6, č. 2, s. 173–183.

31 Podrobněji k získání a zpracování fondu viz Milena JOSEFOVIČOVÁ, *Osobní fond Adela (Grygar) Rechziegllová, bohemistka-lingvistka*, *Práce z dějin Akademie věd*, 2016, roč. 8, č. 1, s. 169–172.

32 MÚA, A AV ČR, fond Osobní spisy členů ČSAV.

(Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy, Archiv Českého vysokého učení technického). Nezastupitelná je také kooperace s jednotlivými ústavy AV ČR, ať už při získávání pozůstalostí, nebo při prezentaci těchto fondů formou výstav³³ a publikačními či konferenčními aktivitami.

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že podíl žen na vědecké práci tvoří nedílnou součást dějin české a československé vědy. Z představeného vzorku pozůstalostí spravovaných MÚA můžeme vidět, že počáteční působení žen ve vědě bylo spojeno s humanitními obory, po druhé světové válce přibývalo jejich zapojení do věd přírodních a technických. Relativně malý počet samostatných osobních fondů vědkyň napříč obory ovšem také přesvědčivě dokazuje, že respektování žen v akademickém prostředí a budování vědecké kariéry nebylo jednoduché. Většina vysokoškolských studentek svou profesní dráhu zakončila po absolutoriu, habilitace a profesury byly vzácnou a spíše výjimečnou záležitostí. S ženami se na univerzitě nebo technice častěji setkáváme na časově omezených pozicích asistentek, od nichž ale nevedla automaticky cesta k vědecké hodnosti. Asistentky a lektorky ženskou tvář vědy doplňují svými jmény v matrikách nebo v seznamech přednášek, ale jejich vzhled a osobní život bohužel zůstávají zahaleny pláštěm anonymity. Pát-rání po jejich dalších osudech může připomínat příslovečné hledání jehly v kupce sena a blíží se takřka detektivní práci. O to záslušnější jsou výzkumy, které se v oboru dějin vědy snaží objevit i dosud utajené ženské tváře a zásluhy.

Literatura

- Bádají ženy jinak? Práce z dějin vědy 3, Praha 2002.
- Marie BAHENSKÁ, Žena ve vědě: Alena Lengerová, Práce z dějin Akademie věd, 2011, roč. 3, č. 2, s. 249–264.
- Jan BOHÁČEK – Jindřich SCHWIPPEL, Pamětníci a spolutvůrci dějin ČSAV, Práce z dějin Akademie věd, 2011, roč. 3, č. 1, s. 53–86.
- Štěpánka BORÝSKOVÁ – Vlasta MÁDLOVÁ – Tomáš W. PAVLÍČEK, Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR 12 let po povodni, Práce z dějin Akademie věd, 2014, roč. 6, č. 2, s. 181–208.
- Daniela BRÁDLEROVÁ, Milada Paulová a pražská univerzita: historická slavistika, AUC – HUCP, 2019, roč. 49, č. 1, s. 97–147.
- Daniela BRÁDLEROVÁ, Milada Paulová a její působení v mimouniverzitních vědeckých institucích, Dějiny věd a techniky, 2020, roč. 53, č. 3, s. 120–130.
- Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (ed.), „Drahý pane kancléři...“ Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala, I., (1921–1935), Praha 2011.
- Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (ed.), „Drahý pane kancléři...“ Vzájemná korespondence Milady Paulové a Přemysla Šámala, II., (1936–1939), Praha 2012.
- Daniela BRÁDLEROVÁ – Jan HÁLEK (ed.), Jaroslav Bidlo – Milada Paulová. Střet generací? Paměti a vzájemná

- korespondence zakladatelů české byzantologie a slovan-ských studií, Praha 2014.
- Albína DRATVOVÁ, Deník 1921–1961. Scientific diary, Praha 2008.
- Lubomíra HAVLÍKOVÁ, První žena na Univerzitě Karlově (Paměti Milady Paulové), Slovanské historické studie, 2009, roč. 34, s. 127–166.
- Irina HEBELKOVÁ, Moje maminka... Vzpomínky na biochemičku Evu Hamatovou (1924–2010), Práce z dějin Akademie věd, 2014, roč. 6, č. 2, s. 173–183.
- Waltraud HEINDL – Marina TICHY (Hrsg.), „Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück...“ Frauen an der Universität Wien (ab 1897), Wien 1990.
- Milena JOSEFOVIČOVÁ, Osobní fond Adela (Grygar) Rechzieglová, bohemistka-lingvistka, Práce z dějin Akademie věd, 2016, roč. 8, č. 1, s. 169–172.
- Milena LENDEROVÁ a kol., Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha 2009, s. 443–446.
- Vlasta MÁDLOVÁ, Fotografický materiál Archivu AV ČR, Práce z dějin Akademie věd, 2009, roč. 1, č. 2, s. 159–162.
- Juliane MIKOLETZKY – Ute GEORGEACOPOL-WINISCHHOFER – Margit POHL, „Dem Zuge der Zeit entsprechend...“ Zur Geschichte des Frauenstudiums in Österreich am Beispiel der Technische Universität Wien, Wien 1997.
- Osobní fond Albína Dratvová. Inventář, Praha 1975, zpracovaly Marie Haasová a Karla Slížová.
- Osobní fond Alena Lengerová. Inventář, Praha 1981, zpracoval Václav Podaný.
- Osobní fond Milada Paulová. Inventář, Praha 2004, zpracovali Daniela Brádlерová a Jan Hálek.
- Soňa ŠTRBÁŇOVÁ – Ida H. STAMHUIS – Kateřina MOJSEJOVÁ (eds.), Women Scholars and Institutions. Proceedings of the international conference, Práce z dějin vědy, Volume 13B, Prague 2004.
- Josef TOMEŠ a kol., Český biografický slovník 20. století, sv. II, Praha 1999.
- Annette VOGT, Vom Hintereingang zum Hauptportal? Lise Meitner und ihre Kolleginnen an der Berliner Universität und in der Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft, Stuttgart 2007.

Internetové zdroje

- Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. [online]. Dostupné z: <https://www.mua.cas.cz/cs/masarykuv-ustav-a-archiv-av-cr-v-v-i-83>
- Výroční zpráva podle zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, 2021. Dostupné z: https://www.mua.cas.cz/sites/default/publicFiles/SOUBORY/vyrocnizpravy/2022/10/31/15-38-11/610000070_mua-avcr_vyrocnizprava-2021_w.pdf

33 V roce 2015 např. MÚA spolupracoval se Sociologickým ústavem AV ČR na výstavě V zapomnění: ženy v naší vědě, která představila vybrané ženské osobnosti vědeckých a vysokoškolských institucí (Albína Dratvová, Milada Paulová, Adéla Kochanovská, Helena Rašková, Julie Moschelesová, Ludmila Eckertová, Zdena Rábová).